

RUSZOLY JÓZSEF*

Bibó István tudománykarunkon

Hogy Bibó István 1946-tól 1950-ig a szegedi jogi kar – a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi (1949-től: Közigazgatástudományi) Karának – professzora, nyilvános rendes tanára volt, minden életrajzában és életútja e szakaszát is érintő szinte valamennyi műben szerepel. Mégis: a József Attila Tudományegyetemen róla való első, 1989. májusi megemlékezéseiből, amikor a Dugonics téri széképület második emeletén, ahol 1951-ig a kar működött, domborművét is leleplezték, az Állam- és Jogtudományi Kar – ki tudja, miért? – kimaradt. Az éppen a saját keserves változását is élő kar Bibó István 80. születésnapjához kapcsolódva az 1991. szeptember 26-i emlékülésen fogadta csak vissza egykori, immáron méltán elhíresült hallgatóját, magántanárát és mostoha sorsú professzorát. A szaktudományi – alkotmányjogi (Szentpéteri István), közigazgatási (Tamás András) és nemzetközi jogi (Nagy Károly) – előadások mellett magam azokat az egyetemtörténeti adalékokat gereblyéztem össze kari jegyzőkönyvekből és levéltárba került iratokból, valamint nyomtatott tanrendekből, melyekből fölvázolható volt e sokat ígérő professzori pálya magasba törő íve és derékba törése.

Azóta sem tudunk meg sokkal többet Bibó István pályájának e szakaszáról. S ami sajnálatos: az időközben Huszár Tibor szerkesztésében megjelent *Bibó István (1911–1979) Életút dokumentumokban* (1995) c., hatalmas anyagot megmozgató kiadvány összeállítói és szerkesztői nem vettek tudomást sem a Jogtudományi Közlönyben általam közzétett habilitációs előadásáról, sem a habilitációs eljárás mozzanatait is nyomon követő, dokumentumokkal megtűzdelt közleményemről. Ezért is volt indokolt a kar 1996-i emlékülésén, amikor az 1956-i magyar forradalom 40. évfordulójának előestéjén, Bibó István szegedi katedrára kerülésének 50. évfordulójára is emlékeztünk, megint főlelevelezni egyetemi tanári pályafutásának főbb mozzanatait. Centenáriumán, 2011. november 30-án Szegeden, a városháza közgyűlési termében idéztük föl ismét alakját.¹

I.

A Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának 1946. szeptember 4-ei I. rendkívüli ülésén, mind a négy (!) tanártársának jelenlétében, Csekey István „igazolatlant” távollétében, a jegyzőkönyv tanúsága szerint Schneller Károly dékán meleg sza-

* Professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem

¹ RUSZOLY JÓZSEF: *Haladás és demokrácia. Bibó István, a szegedi professzor*. Szeged, 2012. november; 40–43. pp. – Jelen közleményem sajtó alá rendezését Antal Tamásnak köszönöm. A címbéli ‘tudománykar’ régi egyetemi iratokban előforduló szóösszetétel följújítása.

vakkal köszöntötte a Magyar Köztársaság elnöke, Tildy Zoltán által 1946. július 22-én nyilvános rendes egyetemi tanárrá kinevezett Bibó Istvánt.²

„Professzor Úr!

Meleg szívvel üdvözlöm Professzor Urat abból az alkalomból, hogy először jelent meg közöttünk, mint egyetemünk újonnan kinevezett rendes tanára. Ezzel egy, a tudományos kutatással rég eljegyzett élet ért a termékeny alkotás minden ígését magában rejtő révpartra.

Professzor Úr tulajdonképpen hazatért, amikor Szegedért felcserélte a fővárost. Hiszen itt, a kegyesrendiek nagyírú gimnáziumában végezte színjeles eredménnyel középiskolai tanulmányait. Hazatért azonban egyetemünkre is, amelynek sikert sikerre halmozó kiváló hallgatója, *sub auspiciis Gubernatoris* felavatott doktora volt, és végül hazatért közénk, mert megboldogult édesatyja egyetemünk könyvtárának volt a kultúrpolitika terén sajátosat alkotó igazgatója. A szemlélődve alkotó és a társadalomtudományok széles köre iránt érdeklődést mutató apa hagyományai e megindulásnak különös erősséget és bensőséget kölcsönöznek.

Egyetemünk és jelesül jogi karunk nagy utat tett meg azóta, hogy – mint egész fiatal magántanárától – elszakadt Professzor Úrtól. Felvillant a régi egyetemi székhely álomképe, és az álból rövid pár évre valóság lett, majd a valóságból újra – álom. És az álból kifosztottság, képzelhetetlen küzdelem és megvalósítandó feladatterhek tömege. Professzor Úr is nagy utat futott meg: a bíróságtól a közigazgatás és kormányzat magas polcáig, örálló helyéig jutott el. Bár szinte féltettük, hogy a zajló korunk változatos feladatai elnyelik a kutatót és a hivatott professzort, örömeinkre mégsem úgy lett. Most keblünkre ölelhetjük az eltávozott fiút, akinél a távozás nem tékozlást, hanem tapasztalathalmozást jelentett.

Az egyetemnek mindig örömmünnepe, ha új tanárral gazdagodik. Hiszen az egyetem professzoraiban él és virul. Ha mégoly fontos is az anyagi fedezet vagy a hiánytalanul működő szervezet, az igazi ércfedezet az alkotó és a hallgatóságra inspirálólag ható professzorok tábora. Ha ez a gárda ép, akkor nem kell félni az egyetem jövőjét.

Fontos, hogy a professzor a tudomány templomának hű lakója legyen; hogy igazi professzor legyen, vagyis az igazságot minden tekintet nélkül és egészen szabadon megvallva hirdesse, és ezzel vállalja a példaadás feladatát, azon példaadóét, akire nem azért néz fel a hallgató, mert állásának tekintélye arra kötelezi, hanem mert oly tekintély, amely állásának tiszteletet szerez, s akire éppen ezért lehetetlen fel nem néznie. A szabad szót napjainkban innen is, onnan is sok veszély fenyegeti. A tanári katedra, akár csak a szószék, kell, hogy az igazság hirdetésének szabad hajléka legyen és maradjon. Ne rejtőzzék el a szabad szó. Hiszen ez a beszéd a szikla, amelyből megújulások vize fakadhat. Érezze a professzor, hogy ő a mérték és minta sokak számára, és érezze, hogy szava a színvonal és mértékörzés eszköze. Latra kell tenni a szót, de a latra tettet nem szabad véka alá rejtteni.

² A Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara [SZTE JÁK] kari ülési jegyzőkönyvnek bekötött másolati példányai az SZTE AJK Dékáni Hivatalának irattárában; 1946. szeptember 1. – A kari üléseknek közleményem főszövegében közölt időpontjai alapján a jegyzőkönyvek feltalálhatók.

Nincsen segítség az oly nemzedék, az oly társadalom számára, melyben nincs visszhangja az igazságkeresőknek és az igazságvállalóknak, vagy amelyekben azonfelül nem is hallathatják szabad véleményüket, és jaj annak a társadalomnak, melyben nem emelkedhetnek ki azok, akik mondanivalóik gazdasága alapján arra hivatva vannak.

Ezért azt kívánom Professzor Úrnak, hogy töltsse be hiánytalanul azt a szerepet, mely állásunknak tiszteletet és dicséretet ad. Találjon tejes örömet munkájában. Igazságkutató és nevelő munkája legyen ékessége karunknak.

Igaz, hogy az államélet fontos – mondhatnánk – kulcspozíciójában tevékenykedni jó és nagy feladat. De ha igaz az, hogy a hatalomszeretetnél időállóbb érték a szeretet hatalma, akkor a lényegénél fogva odaadást és adakozást jelentő egyetemi hivatásnál szebb és felemelőbb nincsen.

Kívánom és kérem az egész kar nevében Isten bőséges áldását Professzor Úr ezen munkájára, mely elé teljes várakozással nézünk.”

II.

Az 1921-től 1940-ig Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetemnek Kolozsvárra való visszatérte ténylegesen egyetlen karának, a mienknek az Erdélybe való hazajutásával járt. A Szegeden maradt karok pedig Horthy Miklós kormányzó nevét fölveve jogilag újonnan szervezett tudományegyetemként folytatták tevékenységüket. Voltak ugyan törekvések Szegeden is új jogi kar szervezésére, a háborús évek azonban ezeknek nem kedvezhettek. Kolozsvár 1944. október eleji (részleges) kiűritése részben az egyetem, benne a jogi kar menekülésével járt. A karról akkor egyedül Buza László prorektor, a nemzetközi jog tanára maradt a helyén. Neki és a front átvonulása után, 1945 februárjában visszatérő néhány tanártársának is köszönhető, hogy a magyar egyetemi oktatás, benne a jogászképzés akkor még nem szakadt meg Erdély fővárosában. A jogtanárok többsége azonban, nem lévén erdélyi, nem kívánt román impérium alá jutni.

Purjesz Béla szegedi orvosprofesszor – az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyik szegedi képviselője – már 1944. december 21-én előtárta megoldandó helyzetüket gr. Teleki Gézának, az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultuszminiszterének, aki maga is kolozsvári professzor volt; 1945-ben a volt szegedi jogászprofesszorok sem voltak restek szervezkedni karuk s maguk érdekében. Rendkívüli szolgálatokat tett Balás P. Elemér, Csekey István s – mint az 1945. december 4-i kári jegyzőkönyvben olvasható – Martonyi János, aki „*a kar létesítésének utóbbi fázisaiban a valódi adminisztrátor fölényes helyzetismeretével a legalkalmasabb időpontokban sietette az akták elintézéséhez szükséges ügyviteli mozzanatok végrehajtását*”.

A szegedi egyetem tanácsa 1945. június 21-ei ülésén – miután a kolozsvári „*magyar nyelvű román egyetemről*” kibocsátott rendelettvény szakított a Ferenc József Tudományegyetem folytonosságával – a szegedi jogi kar visszaállítását kérte gr. Teleki Gézától. Az iratokat Riesz Frigyes rektorral az élen tekintélyes küldöttség vitte a kultuszminiszterhez. Tagja volt Purjesz Béla orvoskari dékán, Sík Sándor irodalomprofesszor, valamint a kolozsvári egyetemnek a fővárosban élő több tanára. Bár a Vallás- és Közigazgatásügyi Minisztériumban július első felében tartott ankét nem támogatta az ügyet, e hó végére mégis kedvezőre fordult a helyzet. Ez inkább az új kolozsvári egye-

temi szervezésnek a következménye volt, bár része lehetett benne Szeged törvényhatósági bizottsági közgyűlése tiltakozásának is.

A hat régi szegedi professzor 1945. augusztus 12-én egyeztetette álláspontját a meghívásokról és az új tanszékekről. Javaslatukat az egyetemi tanács 16-án pártolólág terjesztette föl gr. Teleki Géza miniszterhez, ő pedig már szeptember 15-én előterjesztést kért a tanszékek „egységes betöltésére”. Ezt szeptember 20-án megtették. Az eredeti tizennégy tanszékhez további hat-hét, nem szűken szakjogi tanszék szervezését igényelték. Gr. Teleki Géza október 23-án két új tanszék fölállításához járult hozzá. Az új jogi kar e szerint a következő diszciplínákra szervezett tanszékekből állt: kereskedelmi- és váltójog; magyar közjog; jogelmélet; polgári perjog; római jog; jogtörténet; közgazdaságtan; nemzetközi jog; magyar magánjog; büntetőjog; közigazgatási és pénzügyi jog; politika; egyházjog. Az újak pedig: szociológia és összehasonlító jogtudomány. A miniszter az anyaországban tartózkodó kilenc professzort meg is bízta: addig is, amíg kinevezésük megtörténik, ténylegesen alakítsák meg a kart. S lássák el tanszékeiket. Közülük nyolcat Tildy Zoltán miniszterelnök december 13-án ki is nevezett: Túry Sándor Kornélt a kereskedelmi és váltójog, Csekey Istvánt a magyar közjog, Horváth Barnát a jogelmélet, Balás P. Elemért a polgári perjog, Személyi Kálmánt a római jog, Schneller Károlyt a statisztika, ifj. Boér Eleket a közgazdaságtan, Martonyi Jánost pedig a közigazgatási és pénzügyi jog tanszékeire nyilvános rendes tanárnak. A magánjogász Székely István kinevezése egyelőre késett. Nem töltötték be a nemzetközi jog, a jogtörténet és a büntetőjog tanszékét, mivel az előbbi kettő képviselője – Buza László és Bónis György – a kolozsvári magyar egyetem ideiglenes alkalmazásában állott, Heller Eriket pedig időközben Budapestre nevezték ki. A magánjogász Szászy István „más irányú tudományos tevékenysége” miatt ugyancsak nem állhatott a kar rendelkezésére, mint ahogyan a kinevezett Horváth Barna sem. Vele kapcsolatban gr. Teleki Géza már 1945. október 23-án azt közölte, hogy a Magyar Tudományos Akadémiára osztotta be szolgálatételre, ottani működésének tartamára őt a tanári teendők alól mentesítette. Egyszersmind fölhívta a kart, hogy a politika, a szociológia és az összehasonlító jogtudomány tanszékeinek betöltésére „tegyen megfelelő előterjesztést”.

A kar 1945. december 4-ei üléséből – csatolva Horváth Barnának azóta joggal elhíresült rendkívül alapos szakvéleményét – a politika tanszékre Bibó Istvánt, a „szociológia, különös tekintettel a jogintézmények szociológiájára” tanszékére Vas Tibort, a „nemzetközi összefüggések és összehasonlító jogtudomány” katedrájára pedig Szabó Józsefet javasolta kinevezni. Mindhárman tanítványai voltak. (Bibó és Szabó Buza Lászlóé is!)

Bibó Istvánt egyébként már a volt szegedi professzorok 1945. augusztus 12-i értekezlete „hajlandó volt meghívni”; ugyanitt szóba került a tervezett új tanszékekre Vas Tibor és Szabó József neve is.

A kar újjászervezése elé nehézségek tornyosultak. Bizonytalan volt közjogi helyzete. Noha az eredetileg is szegedi tanárok szívesen hangoztatták idevalóságukat, a kar inkább tekintette volna magát a kolozsvári fakultás *de iure* folytatásának. Ehhez 1945. augusztus elseje – a „Magyar Tannyelvű Román Állami Tudományegyetem” jogfolytonosságot tagadó megalapítása – után lett volna is lehetőség, a kormány azonban, föltehetően a majdani béketárgyalások és a továbbra is Kolozsváron működő magyar professzorok – az 1946 és 1948 között sorra hazatért Túry Sándor Kornél, Bónis György,

Buza László és Sövényházi Ferenc – érdekében is, óvatosságból új kart szervezett Szegeden.

Az 1946/47. tanévre való rektorválasztás előkészítésekor Halasy-Nagy József filozófia-professzor szóvá is tette, hogy „a jog- és államtudományi kar felállítása nem mindenben a jogszabályoknak megfelelően történt, mert a kart törvénnyel kellett volna szervezni, arra való tekintettel, hogy az 1940: XXVIII. tc. [...] mondta ki az akkor létesített szegedi tudományegyetem jog- és államtudományi karának a törvényhozás újabb rendelkezéséig való szüneteltetését”. A kar tanárai 1946. május 15-én a bizalmas értekezletükön egyetemtörténeti szempontból is fontos állásfoglalást hoztak.

„A karnak – állapították meg – 16 tanszékkal való felállítását és működtetésének megkezdését a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulása alapján, gróf Teleki Géza akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére, az ideiglenes nemzeti kormánynak 1945. október 24-én tartott minisztertanácsa határozta el, és ezzel az előterjesztéssel egyidejűleg bízta meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter a karra kinevezendő kolozsvári egyetemi tanárokat, hogy a kart haladéktalanul alakítsák meg és lássák el tanszékeiket. Ezt a minisztertanácsi határozatot a végleges nemzeti kormány megalakulása után Keresztúry Dezső jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszter is magáévá tette, és saját kezűleg írta alá a kar tagjainak kinevezése iránt a miniszterelnökhöz intézett felterjesztést. E felterjesztés eredményeképpen nevezte ki Tildy Zoltán akkori miniszterelnök 1945. december 13-án tanszékükre a kar 8 tagját, majd az előbb vázolt szervezési aktus folyamánként történt 1946. március 26-án Székely István ny. r. tanárnak a magánjog tanszékére való államfői kinevezése is. Kétségtelen tehát, hogy az ideiglenes nemzeti kormánynak a kar felállítására vonatkozó elhatározását a végleges nemzeti kormány és államfő is sorozatos hivatalos aktusokkal magukévá tették, az ideiglenes, majd a végleges nemzetgyűlés pedig a nemzeti kormányok gesztióit 1945 szeptemberében és novemberében hozott nemzetgyűlési határozatokkal jóváhagyta, továbbá a minisztériumnak a fennálló törvényektől eltérő közigazgatási rendelkezések megtételére adott az 1946: VI. tc. 1. paragrafusában felhatalmazást, vagyis a kar létesítése a jelenlegi összes alkotmányos tényezők által elfogadott módon történt.

A kar a most leszögezett tények után is szükségesnek tartja azonban azt, hogy a kar létesítése utólag az 1940: XXVIII. tc.-t módosító törvénybe, vagy – amennyiben a kormány kivételes felhatalmazása még akkor is fenn fog állni – legalább kormányrendeletbe foglalassék. Az evégből szükséges kezdeményező lépések megtételét pillanatnyilag nem tartja időszerűnek, de amint a körülményeket erre alkalmasnak ítéli, az illetékes tényezőkhöz nyomban megfelelő felterjesztéssel fog élni.”

Noha a kérdés továbbra is foglalkoztatta őket, e fölterjesztés, s így a kar újjászervezésének törvénybe vagy legalább kormányrendeletbe való foglalása elmaradt.

III.

Több tanszék egyelőre üresen maradt, de a betöltöttek mindegyikét sem látták el vezetőik. Horváth Barna Budapesten kutatott, Csekey Istvánt Pécsre csábították, és onnan ter-

jedelmes levelekben kérte szabadságolását Szegedről; Túry Sándor Kornél miniszteri engedéllyel visszatért Kolozsvárra. A helyettesítések ideje köszöntött be a Dugonics téri főépület második emeleti tantermeibe; a polgári perjogász Balás P. Elemér ellátta a büntető törvénykezési jogot és a büntetőjogot (1935-ben ez utóbbiból habilitált); a statisztikus Schneller Károly jogbölcészkedett is, a római jogász Személyi Kálmán a kereskedelmi jogot is előadta (beteg, 1946. augusztus 13-án elhunyt), a közigazgatási jogász Martonyi János a magyar alkotmány- és jogtörténetet s a nemzetközi jogot is gondozta. Székely István folyamatban lévő kinevezéséig is ellátta a magánjogi tanszékét.

Amennyire a levelezésből s az indulatok nagyon is rejtve hagyó jegyzőkönyvekből – a sorok közül – kiolvasható, a túlterhelt tanárok nem lelkesedtek a már kinevezettek távolmaradásáért. Így volt ez Horváth Barna esetében is, aki 1946. március 2-án távolmaradását indokló levélben válaszolt Schneller Károly dékánnak az eskü letételére föl szólító soraira. A Magyar Tudományos Akadémiára való beosztása, valamint az Országos Közoktatási Tanács szakosztályelnöki teendői mellett tanítványai pályára állításával is érvelt.

„Meg kell jegyezniem – írta –, hogy a jogelméleti tanszék ellátása Szegeden semmi-féle veszélyben nem forog. A kar egyhangúlag meghívta Bibó Istvánt, Szabó Józsefet és Vas Tibort. Mindhárman a jogelmélet kiváló művelői, akik közül bármelyik igen jól el fogja látni a tanszékét. A kérdés csupán az, vajon helyettesként-e, vagy pedig az én tanszéki utódomként [...]. Végül [...] harmadsorban az a szempont vezet, hogy kiváló tanítványaim, a szegedi egyetem neveltjei részére, akik a karba már egyhangú meghívást nyertek, biztosítani kívánom, hogy szaktárgyuk, a jogelméleti tanszék ellátásánál érvényesüljenek. Ez az indok talán kissé szokatlan. Azonban igen tisztelt Dékán Úr, aki tudja, hogy számomra mit jelentett a szukceszcencia [itt: utódok] nevelése, meg fogja érteni, hogy érvényesülésüket szeretném előmozdítani – s ebben közérdeket látok –, mellőzésük esetén pedig magam is félreállok.”

A kar mit tehetett; április 3-án válaszolt neki: tudomásul vette, hogy ténylegesen nem fogadja el a szegedi kinevezést, egyszersmind köszöntötte az Országos Köznevelési Tanács felsőoktatási szakosztályi elnökévé való kinevezése alkalmával. Miután Keresztúry Dezső miniszter 1946. április 8-i válaszában közölte, hogy Bibó István kinevezési eljárása még hosszabb időt vesz igénybe, s belügyi beosztása miatt úgysem valószínű, hogy az 1945/46. tanévben Szegedre jöhetne; leszögezte, hogy Csekey István és Horváth Barna „jelenleg nem szabadságon vannak, hanem közszolgálatot folytatnak más szolgálati beosztásban”. A kar ezt május 15-én tudomásul is vette. A kar egyébként 1947. március 11-én ismét foglalkozott Horváth Barna szabadságolása tényével, kiemelve, hogy 1945-ben részt vett a fakultás újjászervezésében.³

³ Az idézett vagy hivatkozott kari iratok (31, 54, 66, 112, 244, 254, 296, 330, 365 és 410/1944–46. jk.) a karnak [SZTE JÁK] a kutatásaim idején, 1991-ben a Csongrád Megyei Levéltárban őrzött fondjában lelhetők föl. Ezek az iratszámok jegyzőkönyvi számok is.

IV.

A három Horváth-tanítvány közül Szegeden elsőként Bibó István kapott katedrát, a politika (mai szóval talán: politológia) tanszékét. 1940. június 13-án Szegeden jogbölcséletből habilitált; 1945. május 1-jétől miniszteri tanácsos, augusztus 16-ától miniszteri osztályfőnök volt a Belügyminisztériumban. Oly fontos jogszabályok előkészítésében vett részt, mint az 1030/1945. ME sz. rendelet az önkormányzati közigazgatás újjászervezéséről, a választójogi törvény (1945: VIII. tc.) vagy éppenséggel a köztársasági államformát bevezető 1946: I. tc.. 1945-től sorra jelentek meg az időszerű politikai kérdéseket mélyrehatóan boncoló tanulmányai.

Bibó István az 1946/47. tanévtől az 1950/51. tanév első félévéig tevékenykedett karunkon, teljes súllyal azonban csupán egyetlen tanévében, az elsőben. Az 1947/48. tanévtől – a Kelet-európai Tudományos Intézet igazgató alelnökéként – szabadságoltatta magát Szegeden. Főkéllégiumát ezután nem látta el, kiskollégiumokat viszont indított, s – bár egyre csökkenő időben – részt vett a kar életében. Az 1946/47. tanévben heti 5 órában adta elő a politikát (általános alkotmánytant és közigazgatást), ugyanennyiben – helyettesítőként – a nemzetközi jogot, melyből heti 1 óra szeminárium is volt; mindezekhez járult még – a második félévben – a kiskollégiumok közül a Bevezetés az államtudományokba (2 óra) és A demokrácia problémái (2 óra). Ez ugyan „csak” heti 15 óra, ő meg utóbb 17-re emlékezett. Minden bizonnyal számításba vette a kar munkástanfolyamán tartott szociológiai előadását (MTAK Kézirattár Ms 5116/12.), valamint a tanárképző főiskolán Demokrácia címmel előadott kollégiumát is. A tanárképzőn vagy a tanítóképzőben az 1947/48. tanév I. félévében is előadott Demokrácia és szocializmus címmel (MTAK Kt Ms 5116/6).

A politika előadásával 1947-ben éppenséggel – politikai és ideológiai okokból hagyott föl. Elvben megmaradt ugyan a disziplína tanárának, ám mások helyettesítették; az 1948/49. tanév II. félévétől a tárgyat már a karon egyébként 1946 óta meghívottként működő Antalffy György gondozta tanszéki jogú előadóként, változott néven (államtan a politikai rendszerek történetével) és új, ideologizált tartalommal. Bibó sorra hirdette érdekes, többnyire kétórás kiskollégiumait: Szabadság, képviselet, önkormányzat (1947/48. I.), Legitimitás (1947/48. II.), Modern államelméletek (1948/49. I.), Közigazgatástan, Az európai nemzetek és a nemzetiségi kérdés fejlődése (1948/49. II.), Közigazgatási területrendezés (1949/50. I.). Utolsó tanévének II. szemeszterében már nem adott elő.

Előadásvázlatai három pepita fedelű füzetben maradtak fenn (MTAK Kt. Ms 511/13, 14, 16, saját eredeti számozásúak: V/5, 6, 7), melyekhez – utólagos rájegyzése szerint „*hevenyészve, gyorsírott szövegeként*” – általában töredékesen (Bevezetés az államtudományokba), Ms 5116/13; Nemzetközi jog, Uo./15; Politika, Uo./17.), a Politika esetében viszont majdnem teljes anyagban is (Uo. 18, 19, 20) kapcsolódtak előadásai. Ez utóbbi ma is frissnek ható, történeti és elvi részre tagolt. 160 folio – 5–6 szerzői ív – terjedelmű szöveg, az elengedhetetlen stílusjavítások után tansegédletként fél évszázad múltán is hallgatóink kezébe adható lett volna. A JATE Press szép feladata lehetett volna kiadása. Utóbb – a velem is konzultáló, ám az ez ügyben is történt föltárásainkra mégsem utaló Balog Iván közreműködésével – Dénes Iván Zoltán szerkesztésében jelent meg a *Kolozsvári jogfilozófiai előadások* [1942] és *Szentpéteri István jegyzetei Bibó*

István előadásairól [1946–1948] c. kéziratokkal bővített kötet (*Bibó István egyetemi előadásai. 1942–1949.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004).

A kari üléseken, ha csak tehetette, tartós szabadságolása idején is megjelent. Szabó József idekerüléséig (1946/7. II.), aki végül a magyar alkotmányjog (közjog) tanszéket nyerte el, de a jogbölcseletet is ellátta, mint kinevezésében is legfiatalabb, Bibó volt a kari ülések jegyzője. A politikai okokból mellőzöttek rehabilitációjáról terjesztett előelőadmányt (1947. okt. 17.), és szakvéleményével részt vett Vas Tibor magántanári képesítésében (1947. okt. 21.), aki egyébként a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának professzora lett, ahonnan 1949-ben átmenetileg Szegedre, majd Pécsre helyezték; végül Budapesten kötött ki. Esetében bizony az alma messze esett a fájától...

Szép – öröömre a debreceni egyetemen ma [1996] is dívó, talán nálunk is föleleveníthető – szokása volt a karnak, hogy ülésein a dékán rendszeresen bejelentette kartársai friss publikációit, előadásait. Jó olvasni a jegyzőkönyvekben, hogy rendre megemléttettek Bibónak mára tudománytörténetivé nemesedett, egykor oly időszerű tanulmányai: két terjedelmesebb cikke – *A békeszerződés és a magyar demokrácia; A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások* – a Válaszból (1946. nov. 20.); *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* (1946. dec. 12.); *Értelmiség és szakszerűség* (Tiszatáj); *A magyar közigazgatásról* (Városi Szemle), *Válság után, választás előtt* (Válasz; mindhárom 1947. szept. 1-jén); *Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem* (Válasz; 1948. máj. 26.), s végül a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* (Válasz; 1949. jan. 19.).

Utoljára 1950. április 18-án vett részt kari ülésen, s utolszor június 28-án regisztrálták igazolt távollétét. A kari jegyzőkönyvekhez csatolt iratjegyzékekből – másokéval (Székely István, Boér Elek, Szabó József, Maday Pál, Sövényházi Ferenc, Ruttkay György s Kelemen László tanártársaiéval) egyetemben – eltávolításának aktákban rögzített könyörtelen lépései kísérhetők figyelemmel.

Bibó Istvánnak a politika tanszékről való elmozdítása ügyéhez a Magyar Tudományos Tanács személyzeti osztálya 1949. november 3-án járult hozzá. A Huszár Tibor által közölt egyik – keltezés nélküli – előkészítő dokumentum, amely akár a *feljegyzés* műfajának „gyöngyszeme” is lehetne, így hangzott:

„Feljegyzés Toplák elvtárs részére

A Magyar Tudományos Tanács 903/1949. sz. átiratában dr. Antalffy György elvtársat a Szegedi Egyetemre a Politikai tanszékre nyilv[ános] rendk[ívüli] tanárnak fogadta el.

Ez a tanszék pillanatnyilag Bibó Istvánnal van betöltve. Bibó az utóbbi években a Kelet-európai Intézetbe volt berendelve szolgálattételre. Ez az Intézet megszűnt. Bibó Istvánról az az információnk, hogy haladó gondolkodású, demokratikus érzésű ember. Nem volna méltányos tehát őt a szegedi tanszékéről elmozdítani, mielőtt valami más megfelelő helyet tudunk számára biztosítani. Antalffy elvtárs kinevezésével kénytelenek leszünk Vas Tibor elvtársat, aki Szegedre Debrecenből lett áthelyezve, a politika és jogelmélet előadására Pécsre áthelyezni, viszont Pécsről Szegedre kell áthelyeznünk Ruttkay Györgyöt, akit nemrég helyeztünk Pécsre a jogbölcselet előadására.

A V[allás-és] K[özoktatásügyi] M[inisztérium] úgy gondolja, hogy célszerű lenne, ha a Tanács ebben a kérdésben meghallgatná Ries [István], Beér [János], Hajdú [Gyula] és Szabó [Imre] elvtársakat.

Székács Istvánné⁴

Mindez a jogakadémiák megszüntetése és a debreceni jogi kar „szüneteltetése” után történt. Ruttkay Györgyöt, aki aktivista festő is volt, Miskolcra helyezték Pécsre. Bibó István szegedi helyzetét nehezítette az is, hogy főkollégiumát első tanéve után helyettesek – köztük éppen a tanszékre törekvő Antalffy György is – tartották. Antalffyt egyébként – föltehetően Bibó elhelyezésének megoldatlansága miatt – 1949 szeptemberében egyelőre Pécsre helyezték, ahonnan azonban éppen a hivatkozott dokumentum folyományaként is 1950. február 1-jén hazakerült Szegedre.

Huszár Tibor ezúttal is közli a kis félhivatalos dékáni levélkét, amely mintegy bevezette Bibó István eltávolítását. Ám immáron nem pontozza ki, mint korábban az aláíró dékán nevét, hanem Szabó József föltüntetésével nevesíti.

„Kedves Barátom!

Illetékes helyről nyert felhívás alapján nyugdíjazás iránti kérvényed mielőbb nyújtsd be karunk dékáni hivatalába.

Szeged, 1950. szeptember 8.

Baráti üdvözléssel
e.i. [ez idei] dékán⁴

A sors fintora, hogy Szabó József professzor, aki az 1948/49-i tanévben dékán, 1949/50-ben prodeán volt, éppen ezen a napon kapta meg az ezzel azonos tartalmú felhívását, ám nem levélben, hanem telefonon. (Tolnai Gábor, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetője pedig az 1934:I. tc. módosítása tárgyában kiadott 2400/1949. Korm. sz. rendelet 1 §-a alapján e hó 15-én értesítette: „[...] tényleges szolgálata alól azonnali hatállyal felmentem és rendelkezési állományba helyezem”.) A Bibónak szóló fölhívást – a levelet máig nem látván – föltételezésem szerint maga Antalffy György írhatta alá, hiszen ő volt az 1950/51-i tanévben a kar dékánja.

Csak négy év telt el a hazatért ifjú politikatudós, a fiatal kartárs meleg hangú üdvözlése s e magyarázatot nem igénylő pár soros levélke között.

Négy év, miközben a világ megváltozott. Az egyetem politika professzorának előbb bizalmasan följánlották ugyan a karon, hogy váltson tárgyat, legyen a születőben lévő munkajog professzora, ő azonban ezt elhárította. (Az egri jogakadémiáról idekerült Perbíró József vállalta el; 1957-ben a Bibóéhoz hasonló sorsban kellett osztoznia.). Az általa Huszár Tibor előtt konzervatívnak jellemzett szegedi tanári karban baloldalinak szá-

⁴ Az idézett feljegyzést és levelet közli a szövegben már hivatkozott dokumentumkötet: *Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban*. A dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította Huszár Tibor. A felhasznált interjúkat készítette Huszár Tibor és Hanák Gábor. A kötetet szerkesztette Litván György és J. Varga Katalin. 1956-os Intézet, Osiris-Századvég, Budapest, 1995. 372., 426. p. /⁵⁶ Az Osiris-Századvég és az 1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutatóintézetének sorozata. Sorozatszerkesztők: Bak János, Gyurgyák János, Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János./

mító politikatanár így csak a távozást s a könyvtári robotmunkát választhatta. Nem ő volt az egyedüli.

Szegedi professzori tevékenységének konkrét emlékeit inkább egykori hallgatói – köztük a teljes jegyzetanyagot bíró, az időközben elhunyt Szentpéteri István – lettek volna hivatottak fölidézni. Magam a levéltári s irattári források alapján e rövidre szabott megemlékezésben ennek csak kereteit vázolhattam föl. Egy darabka egyetemtörténetet.

A forradalmas 1956/57-i tanévben – az Oktatási Minisztérium leiratára – a kar 1957. január 15-i ülésében hozott egyhangú határozatával Bibó Istvánt vissza kívánta hívni (1956/57:16., hivatkozás: OM 14/855–45/1956.), ebbe azonban a minisztérium nem egyezett bele. (A kevés eredménnyel járó jogi kari rehabilitációs törekvések külön földolgozásra érdemesek.)

Karunkra alighanem csak egyszer látogatott még el: 1970. április 30-án, amikor Erdei Ferenc akadémikus ösztönzésére és Kovács István akadémikus professzorunk kezdeményezésére jó barátjára, Reitzer Bélára, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának a Don-kanyarban elpusztult tagjára emlékeztünk. Örülök, hogy annak az emlékülésnek is – még mint egyetemi adjunktus – én lehettem az előadója.⁵

(1991–2014)

⁵ Közleményem korábbi változata: *Bibó István, a szegedi jogi kar professzora* [1997] = RUSZOLY JÓZSEF: „és így is a mi korunk”. *Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez. 1944–1949.* Püski, Budapest, 2006. 235–242. pp. – Előzményei tölem: „*Mérték és érték sokak számára*” [...]. Szeged, 1997. március; 28–31. pp.; *Bibó István a szegedi karon.* Jogtudományi Közlöny, 1992. április; 95–111. p. (teljesebb jegyzetanyaggal), vö. BIBÓ ISTVÁN: *A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma. Magántanári próbaelőadás, 1940. június 13.* Sajtó alá rendezte Ruszoly József. Jogtudományi Közlöny, 1992. április; 89–94. pp.